XAYRIYA IBROHIM AS-SAQQOF HIKOYALARIDA AYOL OBRAZI EVOLYUTSIYASI

Muallif: Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti 1-bosqich talabasi
G‘ulomjonov Fazliddin Farhodjon o‘g‘li
Ilmiy rahbar: Dilafruz Muxiddinova Zoxiriddinovna

Annotatsiya

Ushbu maqolada Saudiya Arabistoni ayol adabiyotining kashshofi Xayriya Ibrohim as-Saqqofning qissa antologiyalaridagi ayol obrazlarining o‘zgarish va rivojlanish jarayoni ilmiy tahlil qilinadi. Muallif asarlari 1980–2000-yillar oralig‘ida Saudiya jamiyatida ro‘y bergan ijtimoiy, diniy va siyosiy o‘zgarishlar kontekstiga joylashtirilgan. Maqolada as-Saqqof ijodi uch bosqichga bo‘linib o‘rganiladi: dastlabki hikoyalardagi “jim va cheklangan ayol” qiyofasi, keyingi davrdagi “ovozga ega bo‘lgan ayol” obrazi va nihoyat zamonaviy asarlardagi “faol o‘zgarish agenti” sifatidagi ayol timsoli. Tadqiqotda ayol obrazining evolyutsiyasi faqat badiiy jihatdan emas, balki jamiyatdagi real o‘zgarishlar bilan bog‘liq holda yoritiladi. Shuningdek, as-Saqqofning hikoyalarida qo‘llagan badiiy usullari – ichki monolog, detal, ramz va kontrast orqali ayol qahramonlarining psixologik chuqurligi ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Xayriya as-Saqqof, Saudiya ayol adabiyoti, ayol obrazi evolyutsiyasi, feministik adabiyot, arab qissachiligi, patriarxal jamiyat, sahva davri, ramziylik, ichki monolog.

Kirish

Saudiya Arabistoni ayollar tomonidan yozilgan badiiy adabiyotning qisqa, ammo juda sermazmun tarixi bor. Ushbu tarixni uch katta bosqichga ajratish mumkin. Birinchi bosqich 1958-yildan 1979-yilgacha davom etgan bo‘lib, bu davrda bor-yo‘g‘i oltita roman nashr etilgan. Ikkinchi bosqich 1980-yildan 1999-***yilgacha bo‘lib, bu davrda o‘ttiz uchta roman yozilgan. Uchinchi bosqich 2026-yildan 2026-yilgacha esa yuzga yaqin roman nashr etilgan. Ko‘rinib turibdiki, eng***

muhim va jadal o‘sish ikkinchi bosqichga to‘g‘ri keladi. Aynan 1980–1990-yillarda Saudiya ayol nasri haqiqiy yuksalish davrini boshdan kechirdi. Bu yuksalishning markazida Xayriya Ibrohim as-Saqqof degan buyuk adib turadi. U nafaqat yozuvchi, balki jurnalist, akademik va ayollar huquqlari faoli sifatida Saudiya jamiyatida ayol ovozi kuchayishiga katta hissa qo‘shgan shaxsdir.

Asosiy qism

As-Saqqof ijodini bosqichlarga bo‘lib, ayol obrazining o‘zgarishini batafsil ko‘rib chiqaylik. Birinchi bosqich 1980-yillardagi ilk hikoyalarni o‘z ichiga oladi. Bu davr Saudiya Arabistoni uchun juda muhim burilish nuqtasi edi. 1979-yilda Makkadagi masjid al-Haromga qilingan hujumdan keyin Saudiya hukmdorlari jamiyatda diniy konservatizmni keskin kuchaytirish siyosatiga o‘tdilar. Natijada ayollarga nisbatan juda qattiq cheklovlar joriy etildi. Diniy politsiyaning vakolatlari kengaytirildi. Ko‘cha-ko‘yda ayollarning yurish-turishi, kiyinishi, hatto gapirishigacha nazorat qilina boshladi. Aynan shunday og‘ir sharoitda Xayriya as-Saqqof o‘zining dastlabki hikoyalarini yozdi.

Shu bosqichda yozilgan eng muhim hikoyalardan biri – "Bereavement" ("Musibat")dir. Bu hikoyada eri vafot etgan bir ayolning boshidan kechirganlari tasvirlanadi. Muallif bu ayolning jamiyat tomonidan qanday chegaralanganligini, uning qayg‘usining o‘ziga ham qandaydir qoidalar bilan belgilab qo‘yilganligini juda nozik usulda ifodalaydi. Hikoya qahramoni erining o‘limidan keyin uy ichida yanada ko‘proq qamalib qoladi. Uning qayg‘usini izhor qilishiga ham ruxsat yo‘q. Hikoyadagi eng muhim jihat shundaki, as-Saqqof bu ayolning ichki dunyosini, uning qayg‘usini, kuchsizligini va ayni paytda o‘z qadr-qimmatini yo‘qotmaslik istagini juda aniq tasvirlaydi. Qahramon ko‘p gapirmaydi, deyarli jim. Lekin o‘quvchi uning ichida qanday kuchli bo‘ronlar bo‘layotganini his qiladi. Bu bosqichda ayol obrazi asosan "qurbon" yoki "cheklangan" subyekt sifatida beriladi. Hikoya qahramonlari patriarxal tuzumning turli ko‘rinishlariga duch keladi: erkin harakatlanishning cheklanishi, ta’lim olish imkoniyatlarining yo‘qligi, qaror qabul qilishda mustaqillikning to‘liq yo‘qligi. Ammo as-Saqqof bu cheklovlarni oddiy

ro‘yxat orqali emas, balki badiiy detal va psixologik tahlil orqali ochib beradi. Uning qahramonlari – jim, ammo ichki kurashni boshidan kechirayotgan ayollardir. Bu jimlikda katta kuch bor.

Ikkinchi bosqich 1990-yillardagi hikoyalarni o‘z ichiga oladi. Bu bosqich Saudiya ayol adabiyotida yangi davrni boshlab berdi. 1990-yillarda ayol yozuvchilarning asarlarida tub o‘zgarishlar yuz berdi. Ayol qahramonlar endi shunchaki azob chekayotgan qurbonlar emas, balki o‘z ahvolini anglaydigan, o‘z huquqlari haqida fikr yuritadigan, taqdiri va jamiyatdagi o‘rni haqida savol beradigan subyektlarga aylana boshladi. Tadqiqotchi Basma Al Mutlaq ta’kidlaganidek, ushbu davr ayol yozuvchilarining asarlari chuqur ijtimoiy, diniy va siyosiy o‘zgarishlarni aks ettiradi. As-Saqqofning bu bosqichdagi eng muhim hikoyalari qatoriga "The Loss" ("Yo‘qotish") va "The Reflection" ("Aks") kiradi.

"The Reflection" hikoyasida esa ayol obrazi yanada murakkablashadi. Hikoya qahramoni o‘z hayotini, turmushini, uning mazmunini qayta baholaydi. U ko‘zgu oldida o‘ziga qarab, o‘z aksini tahlil qiladi. Bu ko‘zgu ramzi orqali qahramon o‘zining kimligini, uning jamiyatdagi o‘rnini qayta kashf etadi. Unda an’anaviy jamiyat ayolga belgilagan rollar – xotin, ona, uy bekasi – endi yetarli emas. U o‘z shaxsiy istaklari, intilishlari, orzulariga ega ekanligini anglaydi. Hikoyaning oxirida qahramon endi eski hayotiga qaytolmasligini, o‘zgarish zarurligini tushunadi. Bu bosqichning muhim badiiy xususiyati – dialog va ichki monolog usullarining faollashuvidir. As-Saqqof qahramonlarining "ovozlari" birinchi bosqichga nisbatan ancha erkin, ochiq va jasurdir. Ular endi shunchaki azob chekayotgan ayollar emas, balki bu azob-uqubatlarning sabablarini tahlil qiladigan, ular haqida so‘zlaydigan shaxslardir. Bu bosqichda ayol obrazi "jimlikdan chiqish" va "gapirish" jarayonini boshidan kechiradi.

Uchinchi bosqich 2000-yillarning boshlaridan keyingi davrni o‘z ichiga oladi. 2000-yillardan boshlab Saudiya ayol yozuvchilari ijodida yangi mavzular, yangi qahramonlar va yangi badiiy uslublar paydo bo‘ldi. Bu jarayon Xayriya as-Saqqof ijodida ham o‘z aksini topdi. Ushbu bosqichda uning hikoyalaridagi ayol

qahramonlar endi nafaqat jamiyat cheklovlaridan shikoyat qiladi, balki faol harakat qiladi, o‘z taqdirini o‘zi belgilashga intiladi. Hikoyalar endi faqat uy ichi bilan chegaralanib qolmaydi. Qahramonlar ishlaydi, sayohat qiladi, ta’lim oladi, jamoat joylarida o‘z fikrini erkin ifodalaydi.

"Short Fiction by Saudi Arabian Women Writers" to‘plamida keltirilgan as-Saqqof hikoyalari bu bosqichning xarakterli namunalaridir. Unda ayol obrazi endi "qurbon" stereotipidan chiqib, "o‘zgarish agenti"ga aylanganini ko‘rish mumkin. Qahramonlar sayohat qiladi, ta’lim oladi, kasb egallaydi va eng muhimi – jamiyatda o‘z o‘rnini topish uchun faol kurashadi. Ular endi jim turmaydi, shikoyat qilmaydi, balki harakat qiladi. Ular qonunlar va an’analarga qarshi chiqmasa-da, o‘z huquqlarini amalda qo‘lga kiritish yo‘llarini topadi. Bu bosqichda as-Saqqofning o‘zining jurnalistik va akademik faoliyati, uning jamiyatdagi faol o‘rni qahramonlariga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatgan. Yozuvchining o‘zi mas’ul muharrir, professor, dekan bo‘lgani kabi, uning qahramonlari ham o‘z sohasining mutaxassislari, faol ayollardir.

Endi as-Saqqofning ayol obrazlarini yaratishda qo‘llagan badiiy usullari haqida to‘xtalib o‘taylik. U hikoyalarida bir qancha kuchli badiiy vositalardan foydalanadi. Ular orasida ichki monolog, ramziy obrazlar, detal va kontrast alohida o‘rin tutadi. Ichki monolog usuli orqali muallif qahramonning ruhiy kechinmalari, shubha va umidlarini bevosita ifodalaydi. O‘quvchi qahramonning boshidan kechirganlarini uning o‘z tilidan, o‘z his-tuyg‘ularidan bevosita eshitadi. Bu o‘quvchiga qahramon bilan birga yashash, uning ichki dunyosiga kirib borish imkonini beradi. "The Loss" hikoyasida qahramonning erkinlik haqidagi ichki mulohazalari aynan shu usul orqali berilgan.

Ramziy obrazlardan foydalanish as-Saqqofning eng kuchli badiiy tomonlaridan biridir. Uning hikoyalarida "dengiz" ramzi erkinlik, cheksiz imkoniyatlar va o‘zgarishni ifodalaydi. Eslatib o‘tamiz, uning eng mashhur to‘plami aynan "Dengizlar osha olislar sari" deb nomlangan. Bu nomning o‘zi allaqachon ramziy ma’noga ega: dengizlar orqali uzoqlarga, olislarga suzib borish

– bu erkinlikka, noma’lum sari intilish ramzidir. "Uy" ramzi esa aksincha – cheklov, qamoq va an’anaviy rollarni anglatadi. Qahramonlar ko‘pincha bu ikki ramz o‘rtasidagi ziddiyatda o‘z hayot yo‘lini tanlaydi. "The Reflection" hikoyasida ko‘zgu ramzi orqali qahramonning o‘zligini anglash jarayoni ifodalangan. Ko‘zgu oldida turgan ayol o‘ziga tashqi tomondan qaraydi, o‘zini baholaydi, o‘zining kimligini qayta kashf etadi.

Detal usuli – bu mayda, ammo muhim hayotiy detallar orqali qahramon dunyosini ochishdir. "Bereavement" hikoyasida qahramonning uy ichidagi harakatlari – qanday qilib asta-sekin xona bo‘ylab yurishi, qanday qilib derazadan tashqariga qarashi, qo‘llarining titrashi – mana shu mayda detallar orqali uning ruhiy holati juda aniq aks ettirilgan. Kontrast usuli esa an’anaviy va zamonaviy ayol obrazlarini, yoshi katta va yosh avlod ayollarini qarama-qarshi qo‘yish orqali ziddiyatni kuchaytirishga xizmat qiladi. Ko‘pincha hikoyalarda ona va qiz o‘rtasidagi ziddiyat orqali ikki xil dunyoqarash, ikki xil davr ifodalanadi.

Xayriya as-Saqqofning adabiy merosi nafaqat Saudiya, balki butun arab ayol adabiyotida muhim o‘rin tutadi. Uning hikoyalari Saudiya jamiyatidagi o‘zgarishlarning o‘ziga xos badiiy yilnomasidir. U 1980-yillarning qattiq konservativ muhitidan boshlab, 2000-yillardagi nisbatan ochiq muhitgacha bo‘lgan davrda ayollarning bosib o‘tgan yo‘lini aks ettiradi. Uning qahramonlari – bu haqiqiy hayotdagi Saudiya ayollarining badiiy timsolidir. Ular jim, cheklangan, qurbon bo‘lgan ayollardan tortib, o‘z huquqlari uchun kurashadigan, o‘z taqdirini o‘zi belgilaydigan ayollargacha bo‘lgan butun spektrni qamrab oladi.

Xulosa qilib aytganda, Xayriya Ibrohim as-Saqqofning qissa antologiyalarida ayol obrazi sezilarli evolyutsiyani boshidan kechiradi. 1980-yillardagi ilk hikoyalarda ayol obrazi asosan cheklangan, jim subyekt sifatida tasvirlanadi. Qahramonlar patriarxal tuzum ta’sirida bo‘lsa-da, ularning ichki dunyosi, kechinmalari va qarshiligi allaqachon kuzatiladi. 1990-yillardagi hikoyalarda ayol obrazi subyektivlashadi. Qahramonlar o‘z ahvolini anglaydi, tahlil qiladi, noroziligini ifodalaydi. Dialog va ichki monolog orqali ovozga ega

bo‘lish jarayoni kuzatiladi. 2000-yillardan keyingi asarlarda esa ayol obrazi faol subyektga aylanadi. Qahramonlar o‘z taqdirini belgilashda faol ishtirok etadi, jamiyatdagi o‘zgarishlarda agent sifatida namoyon bo‘ladi. Bu evolyutsiya nafaqat badiiy, balki real ijtimoiy o‘zgarishlar bilan ham bevosita bog‘liqdir. As-Saqqof o‘z hikoyalari orqali Saudiya ayoli qanday qilib jimlikdan chiqib, ovozga ega bo‘lganini va nihoyat o‘z taqdirini o‘zi belgilaydigan faol subyektga aylanganini mahorat bilan tasvirlab bergan. Uning adabiy merosi arab ayol adabiyotining eng yorqin sahifalaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bagader, A. B., Heinrichsdorff, A. M., & Akers, D. S. (1998). Voices of Change: Short Stories by Saudi Arabian Women Writers. University of Texas Press.
2. Attieh, A. (1999). Short Fiction by Saudi Arabian Women Writers.
3. Almarhaby, I. K. (2024). Exploring Saudi Women through a Sociocultural Lens: Echoes of Change. Taylor & Francis.
4. Al Mutlaq, B. A. (2025). Saudi Women Writers: Sociopolitical and Literary Landscapes. Taylor & Francis.
5. Giladi, E. (2022). "The ideal Muslim woman in the Saudi novel: idealism, counter-idealism, realism". Middle Eastern Studies, 59, 665-681.
6. Al-Rasheed, M. (2002). A History of Saudi Arabia. Cambridge University Press.
7. Yamani, M. (2000). Changed Identities: The Challenge of the New Generation in Saudi Arabia. Royal Institute of International Affairs.